

RECENSIES

Dick Kooiman, *Kapitalisme, kolonisatie en cultuur. Arme en rijke landen in historisch perspectief* (Amsterdam: KIT Publishers, 2009) 293 p.
ISBN 978-94-6022-0142.

De vraag waarom er zulke grote verschillen in rijkdom bestaan tussen landen houdt een breed publiek al decennia bezig. Rond 1900 woedde een heftig debat over het imperialisme dat volgens marxisten de weg was via welke het kapitalisme de wereld overheerste. Latere onderzoekers legden meer nadruk op culturele verschillen, de achtergebleven landen hadden simpelweg de verkeerde cultuur. Tamelijk recent is de visie dat het Westen niet zo hoog van de toren dient te blazen omdat het heel schatplichtig is aan vooral het Oosten.

Kooiman begint met een uiteenzetting van deze drie benaderingen. De eerste is in het huidige debat vooral verbonden met de wereldsysteemtheorie van Immanuel Wallerstein. Volgens Wallerstein is er sinds 1500 sprake van een wereldsysteem waarin de ontwikkeling van het Westen niet los te denken valt van de onderontwikkeling van de rest. De onderdrukking van de 'periferie' is voorwaarde voor de ontwikkeling van het 'centrum'. Deze benadering staat in de marxistische traditie. Daartegenover staat de benadering van David Landes. Landes is overtuigd dat 'culture makes almost all the difference'. Het Westen dat het moderne kapitalisme ontwikkelde, kon dit slechts doen door de wereld onbevungen tegemoet te treden. Ruimte voor vernieuwend onderzoek en de instelling dat de mens op aarde is om te werken bevorderden de economische groei en koloniale expansie. De benadering van Landes staat in de traditie van Max Weber die overtuigd was van de 'unieke, progressieve eigenschappen van Europa'.

Hobson is een modern criticus van de voorgaande benaderingen die hij eurocentrisme verwijt. Hij wijst Europees superioriteitsgevoel af. De Chinezen vonden immers het buskruit uit, de boekdrukkunst, het papier en een mechanisch uurwerk en liepen in meer zaken voorop. De Chinezen bouwden gigantische schepen, maar Columbus in zijn, in vergelijking daarmee, veredelde roeiboot stak een oceaan over. Terecht merkt Kooiman dan ook op dat de vraag niet is wie iets heeft uitgevonden maar wie er iets mee heeft gedaan (p. 29).

De drie benaderingen gebruikt Kooiman in de rest van het boek als een soort ijkpunten om de tekst te structureren. Achtereenvolgens behandelt hij de Europese middeleeuwen, de vroege Amerikaanse beschavingen, Afrika en de slavernij, de zilverhandel in Azië, de kasten in India, de ondergang van het handwerk en de inheemse landbouw, keizerlijk China, Japan, de Islamitische wereld, het nationalisme, communistisch China en de Aziatische tijgers. Alle hoofdstukken geven een schat aan informatie voor de geïnteresseerde leek. Kooiman geeft een overzicht van de stand van zaken van het onderzoek naar al deze delen van de wereld. Vooral de interactie met de westerse wereld komt goed uit de verf. Zo beschrijft hij de driehoekshandel tussen

Europa, Afrika en Amerika waarbij vanuit Europa nijverheidsproducten naar Afrika werden verscheept om daar slaven te kopen die naar Amerika werden getransporteerd om daar op de plantages te werken waarvan het product weer naar Europa ging. Een driehoek die was gebaseerd op de mensonterende handel in Afrikanen, een handel overigens die aansloot bij de bestaande slavenhandel op het zwarte continent.

Een andere internationale relatie die Kooiman laat zien is die tussen het uit Amerika geroofde zilver dat Europa gebruikte om goederen in Azië te kopen. Een laatste voorbeeld is de beschrijving van monoculturen die door de westerse macht in veel Afrikaanse landen zijn ontstaan. Ivoorkust leeft bijna geheel van de verbouw van cacaoplanten. Omdat ook andere landen cacao gingen verbouwen daalden de prijzen op de wereldmarkt, wat ertoe leidde dat in Ivoorkust jarenlange welvaart plaats maakte voor politieke onrust.

Informatief is ook het hoofdstuk over communistisch China. In navolging van de Russische communisten greep een partij de macht die de theorie van Marx onderschreef over een socialistische maatschappij die industriearbeiders zouden vestigen. Alleen voegden zij er de theorie van Lenin aan toe dat dit socialisme er pas zou komen als een partij van beroepsrevolutionairen de plaats van de arbeiders innam. De bijdrage van Mao Zedong aan de inmiddels ver van Marx afgedreven theorie was de grote rol die de boeren toebedacht kregen. In de traditie van de vele Chinese boerenopstanden kwamen de communisten aan de macht. Na tientallen miljoenen mensenlevens kostende mislukkingen heeft dat bewind kans gezien om het land een vooraanstaande plaats op het wereldtoneel te laten krijgen.

Na de beschrijvingen van hoe het eigenlijk geweest is, komt Kooiman met een uitleiding. Daarin neemt hij een voorzichtig standpunt in ten opzichte van de drie genoemde benaderingen van het probleem waarom er zulke grote verschillen bestaan tussen arm en rijk. Hij wijst er wel nadrukkelijk op dat het begrip cultuur van Landes zo divers is dat het onmogelijk kan dienen ter verklaring van de grote economische veranderingen. Ook benadrukt hij dat de landen door de extreme groeicijfers van China, India en Brazilië naar elkaar toe lijken te groeien, maar dat we niet mogen vergeten dat de verschillen binnen landen in het recente verleden juist vergroot zijn. De verpauperde gebieden in Engeland en Amerika die Kooiman noemt, spreken wat dat betreft voor zich. De milieucrisis en de recente economische crisis ten slotte verleiden Kooiman aan het eind van zijn inspirerende boek tot de onheilspellende uitspraak: 'Soms zijn wij te snel geneigd te denken dat we in een historisch beslissende tijdsfase leven. Maar daar is nu alle reden voor' (p. 280).

Sjaak van der Velden

*Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis
en wetenschappelijk bureau van de Socialistische Partij*

Siger Zeischka, *Minerva in de polder. Waterstaat en techniek in het Hoogheemraadschap van Rijnland (1500-1856)* (Hilversum: Verloren, 2007), 381 p. ISBN 978-90-8704-023-9.

Hoewel de geschiedenis van de waterstaatstechnieken al vanuit verschillende invalshoeken is benaderd, en dan meer bepaald vanuit puur technisch, sociaal-ecologisch, sociaal-economisch en monografisch oogpunt, zijn de meeste van deze werken eerder